

מכתבי תורה

זאב בן נחום הלוי לב

יושב ראש חבר הנאמנים בית ספר גבוה לטכנולוגיה

הקדמה

מכתבים אלו נכתבו בתקופה האחרונה לשני ראשי ישיבות ידועים. יש בהם שינוי קל בסגנון, וקצת הרחבה כדי שהקורא יבין את הטיעון ואת השקלא וטריא. לא נוסף כמעט דבר מהותי למקור.

מכתב א'

בע"ה תשיעי לעומר תשמ"ז

למע"כ הרב מוהר"ה מ.מ. שולזינגר שליט"א
זכרון מאיר

אחדשה"ט. לפני שעות מספר קבלתי מכבודו את ספר "משמר הלוי" על זבחים כתשובה מלוי אל לוי, וכמו כן יתר הספרים שכבודו בטובו שלח לי. אם כי לא נעים לקבל מתנה בחינם, וכבודו אינו רוצה לקבל תמורה על אף שבודאי היו לו הוצאות גדולות בהדפסת הספרים, לכן אני מרשה לעצמי לשלוח לו בשבוע הבא את ספר "ביאור מושגים, כח כחו וכח שני בהלכה" שכתבתי לפני שנים, ואשמח מאד אם כבודו יעיין בו. עד כה רק דפדפתי בספריו, ובמיוחד בספר פניני רבנו קהילות יעקב ופניני רבנו יחזקאל. ברצוני לספר לכבודו מספר דברים שבודאי לא ידועים לכבודו.

א. הייתי מיווד עם רבנו הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצוק"ל, ובקרתיו במשך שנים בערך פעם בחודש ובחגים. וגם כבוד תורתו בקר אצלי בביתי שלש פעמים. ביקור אחד, לפי זכרוני, מעשה שהיה כך היה. הגאון רבי אברמסקי טלפן לי הביתה ובקש לבוא לבקרני, וזה היה אחרי שעברתי מדירה לבית פרטי עם גינה. עניתי לו שהרב אינו צריך

להטריח את עצמו, לי יש מכונית ומתי שנוח לו אבוא לבקר אותו. אבל הגאון בשלו, ואמר שרצה דווקא לבוא לבקר אצלי. ואני חוזר ומפציר בו שאבוא אני, שהרי לבוא מבית וגן לגבעת המבחר זו נסיעה ארוכה עם שני אוטובוסים, וזה בערך $3/4$ שעה ולמה לו להטריח את עצמו. אבל הגאון נשאר בשלו שרוצה לבוא אלי הביתה. והנה בא בוקר אחד ואמר לי שבא במיוחד לברך אותי על שנכנסתי לבית חדש ולהראות לי אבן עזרא מפורש על הפסוק "ויקח חלקת השדה" (וישלח לגיט) ועל זה כתב האבן עזרא: "חלק משדה. והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש בארץ ישראל מי שיש לו חלק בה חשוב הוא כחלק בעולם הבא". והמשיך הגאון שזכיתי לבית עם גינה וזו חלקת שדה, ולכן חשוב כמו חלק בעולם הבא. ושאלתי הרי להרב גם יש לו דירה בבית וגן ואם כן גם לו יש חלק בעולם הבא. ואז ענה לי הגאון בחיך: "פרופ' לב, דירה לא נקראת חלקת השדה, בית עם גנה זו חלקת השדה".

ב. ועוד סיפור מזמן הצנע. אז היו תורים לכל דבר. פעם חכה הגאון לאוטובוס, ולפניו הרבה אנשים שעמדו בתור. בהתחלת התור היה יהודי שראה את הגאון עומד בתור, ניגש אליו היהודי והציע להחליף את המקום כך הגאון לא יצטרך לחכות כל כך הרבה זמן. הרב אברמסקי סירב להחליף את המקום. היהודי הפציר בו ואמר שהרי זמנו של הרב אברמסקי יקר וחשוב יותר מאשר זמנו, ויעשה טובה לו אם שניהם יחליפו את מקומם בתור. ענה לו הרב אברמסקי שאינו מוכן לשנות את המקום. כמעט כל דבר אפשר להחזיר אבל זמן אבוד אי אפשר להחזיר, ולכן הזמן שיאבד ליהודי לא יכול להחזירו אף פעם ולכן אינו מוכן להחליף את מקומו בתור.

ג. וראיתי בספר פניני רבנו יחזקאל סיפור בענין שמירת כבוד לרב מקומי. ושהראש ישיבה רב אברמסקי צוק"ל אמר לבני הישיבה להזהר בכבוד הרב המקומי. וזכרני שהוא סיפר ספור דומה ואז שאלתיו מה יחסי היו בין הרב הראשי של אנגליה הרב הרץ צ"ל, ובניו שהיה ראש בית דין בבית דין שלו. הרב אברמסקי ענה שהעריך את הרב הראשי הרב הרץ מאד וכבד אותו בכל מקום. והוסיף שהרב הרץ היה פקח מאד וידע להנהיג את רבנות הראשית בחכמה ובכבוד, ולמנוע דריסת רגל לרפורמה. הרב הראשי לא התערב אף פעם בכל הענינים שנגעו לבית דין הגדול בלונדון ונתן לו שליטה מוחלטת שם. ויחס הכבוד היה הדדי. וכו'.

וכדי שהמכתב לא יגמר בלי דבר תורה, אביא לכבודו קושיא שהקשתי בלמדי מסכת עבודה זרה לפני שנה בערך.

כתב הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות בפרק שמיני הלכה ה': "במה דברי אמורים בחוץ לארץ אבל בארץ ישראל בזמן שכולה ישראל לוקחים מכל מקום".

ובפרק יא, הלכה כה כתב: "בזמן שהיתה ארץ ישראל כולה לישראל היו לוקחין היין מכל אדם מישראל ואין חוששין לו".

בפרק ג' הלכה כא שינה הרמב"ם את לשונו וכתב: אבל בארץ ישראל שהיתה רובה לישראל לוקחים מכל אדם".

וכבר האיר לנו הרשב"א (תשובות חלק א' סי' תה) שמקור הרמב"ם הוא בגמרא ע"ז לט"ב: לוקחים ימ"ח וכך גם כתב הגר"א "לא מסוריא וכל שכן מחו"ל ולאפוקי א"י בזמן שהיתה רוב ישראל עליה ועכשו א"י ה"ה כחוץ לארץ לענין זה (יד, סי' קיט, ס"ק ד) (וראה גם מה שהוסיף הכסף משנה בפירושו על הרמב"ם, וראה בית יוסף יורה דעה סי' סה).

וקשיא לי טובא. הלא מדיוק מסוריא אפשר רק ללמוד לאפוקי מא"י אבל אי אפשר ללמוד מה שכתב הרמב"ם שסיבת הנאמנות היא בזמן שכולה לישראל. ולזה אין מקור

בגמרא בע"ז. ועוד קשה מה הקשר לענין נאמנות של יחיד אם יש רוב או כל ישראל בארץ ישראל. ועוד קשה למה כתב הרמב"ם פעם "ארץ ישראל כולה לישראל" ופעם (בפרק ג' הלכה כא) כתב "רובה לישראל". ועוד קשה שהרי בבית שני שעשו הגזרות אף פעם ארץ ישראל לא היתה כולה לישראל. ואין לומר שמדובר בבית ראשון שהרי הגזרות על סתם יינם או על גבינה וכו' היה בבית שני. ועוד קשה למה שינה הגר"א את לשונו וכתב "רוב ישראל עליה" ולא כתב בלשון הרמב"ם "כל ישראל". ועוד קשה שלפי הגר"א משמע שרק עכשו א"י (ז"א לפני העליה הגדולה וקום המדינה) א"י דינה כמו חוץ לארץ לענין זה, אבל לפני זה לא כך. וצ"ע.

והשם יתברך יצליח דרכו בתורה וביראת שמים וכל טוב לכבודו.

זאב לב

תוספת למכתב

יום חמישי בבוקר

ראיתי בספר פניני רבנו קהילות יעקב דף כח שאלתו בענין מה שכתב רבנו הרמב"ם באגרת תימן ותשובתו המפורטת של הגאון בעל קהילות יעקב צוק"ל, וכמו כן תשובתו של הרב א.מ. שך שליט"א.

נראה לי ששאלה זו נוגעת לעיקרי האמונה בבחירה חופשית ויש לעיין בהלכות דעות ושמונה עשר פרקים בהקדמה למסכת אבות של הרמב"ם (ויש בזה אריכות גדולה). ויש להרחיב את השאלה ואת התשובה. ונראה לי לפי עניות דעתי שהרמב"ם נוקט בשיטה עקבית, וכך משתמע לא רק מתוך אגרת תימן אלא גם כן מתוך יד החזקה עצמו כמו שנראה להלן.

ותורף שאלתו הוא: כתב הרמב"ם באגרת תימן:

"שכבר הבטיחנו הבורא יתברך, כאדם הנכנס ערב לחבירו ודי לנו בערכותו והודיענו

שכל מי שעמד על הר סיני שהם מאמינים
בנבואת משה רבנו בכל מה שבא על ידו, הם
ובניהם ובני בניהם עד עולם, שכן אמר הקב"ה
יתברך (שמות יט, ט), "הנה אנכי בא אליך בעב
הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך
יאמינו לעולם". לפיכך יש לדעת, שכל מי
שנטה מדרך הדת הנתונה במעמד ההוא שאינו
מזרע האנשים ההם. וכן אמרו רבותינו ז"ל על
כל המסתפק בנבואה לא עמדו אבותיו על הר
סיני, עכ"ל הרמב"ם.

ושאל כבודו הלא קורח אפיקורוס היה
וכבודו הביא מספר ראיות לזה, כולל מה
שהרמב"ם בעצמו כתב הלכות יסודי התורה
פרק ח, א "כפרו בו עדת קרח ובלעה אותם
הארץ". (אם כי מהרמב"ם אין ראיה מוחלטת
שהיו כופרים בה' אלא שכפרו במנהיגותו של
משה רבנו, ואולי אין זו כפירה במעמד הר
סיני) ועוד כתב כבודו: והנה לפי מה שכתב
הרמב"ם באגרת תימן הנ"ל הלא לא תיתכן
כפירה אצל העומדים בהר סיני ואיך זה כפרו
קרח ועדתו? ועל זה קבל כבודו תשובה מבעל
קהילות יעקב, ותמצית התשובה היא שעל אף
שקורח ועדתו עמדו בהר סיני לא ניטלה מהם
בחירה החופשית, ולכן יכלו לסטות מדרך
האמת. וכך כתב הגאון בעל קהילות יעקב:
אבל אם ישתקע אדם בחטאים, אז רוח
הטומאה תביאהו לידי כפירה רח"ל, כגון
האוכל מאכלות אסורות הטמאים
והמטמטים את האדם וכיו"ב.

וכן אם יתאוה למה שהתורה אסרתו יפרוץ
בכפירה כדי שיהא יכול למלאות תאוות.
ובתחילה רק יאמר כן ואח"כ ישתקע יותר
ויותר רח"ל.

וכזאת היה אצל קרח שמתוך שנפגע
בכבודו, שלא נבחר לנשיאות שרצה, כעס על
משה, וכדי להתנקם ולנצח למרע"ה התחיל
בכפירה רח"ל, וכבר מצא טענות כגון חוט
אחד תכלת פוטר ובגד שכולו תכלת חייב
בציצית וכו'.

אבל קרח, שבאמת ראה כל האותות
והמופתים יום יום, ואפי"ה כפר מסיבת תאוות

הכבוד, לא שייך הבטחת יאמינו לעולם,
דההבטחה לא היתה אלא שלעולם יהא
מקובל עניני תורה"ק כמו בזמן דור המדבר,
אבל במצב הסתבכות התאוה שאפילו בדור
המדבר כפר, על זה לא נאמרה ההבטחה שהרי
הבחירה חפשית.

כנלענ"ד בירורא דמילתא לפום ריהטא.
וצור ישראל יצילנו משגיאות ויראנו
מתורה"ק נפלאות.

והנני דו"ש
יעקב ישראל קנייבסקי

וגם שלח שאלה זו לכבוד רבנו מרן הגרא"מ
שך שליט"א ונתכבד בתשובתו וזה לשונו:
מוצש"ק משפטים כד שבט תשל"ד
לכבוד הרב הגאון מרביץ תורה וכו'
מוהר"ר
משה מרדכי שולזינגר שיחי'
שלו' ורב ברכה עד בלי די.

מכתבו הגיעני, הערתו בדברי הרמב"ם
באגרת תימן נכונה היא, ואין אתנו מי שידע
בענינים אלו דברים ברורים, כי נתקטנו
המוחות בכל חלקי התורה, ובפרט בענינים
אלו, שמאז ומתמיד לא היו הרבה שהי' להם
ידיעה רחבה בזה, ואני לב יודע מרת נפשו,
שאף פעם לא הי' לי ידיעה בענינים אלו כי
תמיד מצעירותי הייתי עסוק בענינים
שלומדים בהשיבה, ולא הי' לי פנאי לערוך
מחשבות אף בענינים כאלו העומדים ברומו
של עולם, ולכן אינני יכול להשיב לו תשובה
ברורה בהערתו.

אולם בדרך כלל אני אומר, כי אף אחר
הבטחת הקב"ה כאדם הנכנס ערב, מ"מ לא
ניטל הבחירה, מהם ומבניהם ומבני בניהם עד
עולם, שלא יהי' בהם מי שלא יאמין בה'
ובנבואת משה רבנו. וההבטחה היתה בדרך
כלל, כי האפשרות והנטי' והעזר ה' יהי' על
הצד הזה, להאמין בכל מה שראו ושמעו
במעמד הר סיני, אבל אלו החוטאים בנפשם
כמו קרח ועדתו, הבחירה ניתנה לכל, וניתנה
מקום לטעות, וכפי הכלל שכל הגדול מחבירו

יצרו גדול ממנו, ואדרכא אלו שהיו במעמד הר סיני וראו שמעו דבר ה' יצרם ה' גדול יותר להטעות להם, ומלחמת היצר ה' יותר כבדה אצלם.

זהו מעין תשובה להערתו, ואסיר תודה לכת"ר שע"י נתעוררתי לעיין קצת בזה ואומר אני שלו' וכל טוב. מנאי אלעזר מנחם שך

[הערה: הרמב"ם מביא שיטה דומה בהלכות יסודי התורה פרק ח' הלכה א בסוף ההלכה "וימנין שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו שהיא אמת שאין בו דופי שנאמר הנה אנוכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם. הכלל שקודם דבר זה לא האמינו בו נאמנות היא עומדת לעולם אלא נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה". ותשובתם של הגאונים לפענ"ד לכן אינה מספקת]

נראה לי שלרמב"ם יש שיטה מיוחדת שנוגעת לא רק לכל מי שעמד בהר סיני שהם מאמינים וכו' הם ובניהם וביני בניהם עד עולם, אלא זה נוגע גם לתכונות אנושיות מיוחדות שהם טבעיות לאומה הישראלית, ושהשתרשו בה כירושה כבר מאברהם אבינו. וגם על זה אפשר לשאול אותה השאלה של הבחירה החופשית ולכן השאלה היא יותר כללית.

ואביא רק כמה מקורות לפי זכרוני כרגע.

1. הלכות איסורי ביאה פרק יט, הלכה יז: "וכן מי שיש לו עזות פנים או אכזריות ושונא את הבריות ואינו גומל חסד חוששין לו ביותר שמא גבעוני הוא שסימני ישראל האומה הקדושה, ביישנין, רחמנים וגומלי חסדים, והגבעונים" וכו' [הערה ראה ירושלמי קדושין פרק ד' הלכה ה' "וכל מי שאין לו בוש פנים דבר ברי שלא עמדו אבותיו בהר סיני"].

2. איסורי ביאה פרק יב, הלכה כד: "ולמה גזר עליהם היא ובית דינו לפי שראה עזות ואכזריות שהיתה בהם בעת שבקשו שבעת בני שאול בחיר ה' לתלותם והרגום ולא רחמו עליהם וכו'".

3. הלכות עבדים פרק ט הלכה ח: "ואין אכזריות והעזות מצויה אלא בעכו"ם עבודה זרה אבל זרעו של אברהם אבינו והם ישראל שהשפיע עליהם הקב"ה טובת התורה וצויה אותם בחוקים ומשפטים צדיקים רחמנים הם על הכל וכן במידותיו של הקב"ה שצונו להדמות בהם, הוא אומר ורחמיו על כל מעשיו וכו'".

4. הלכות חובל ומזיק, פרק ה הלכה י: "ואסור לנחבל להיות אכזרי ולא יחמול אין זו דרך זרע ישראל וכו'".

5. הל' מתנות עניים פרק י' הלכה ב: "וכל מי שהוא אכזרי ואינו מרחם יש לחוס ליחוסו. שאין אכזריות מצויה אלא בעכו"ם שנאמר אכזרי המה ולא ירחמו. וכל ישראל והגלוים עליהם כאחים הם שנאמר בנים אתם לה' אלוהיכם ואם לא ירחם האב על האב מי ירחם עליו וכו'".

6. בהלכות דעות ו,ו: "ולא יהיה המוחלל אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלוקים".

7. הלכות תשובה פרק ב, הלכה י: "וזהו דרכם של זרע ישראל ולבם הנכון אבל העובדי כוכבים ערלי לב אינן כן אלא עברתן שמרה נצח. וכן הוא אומר על הגבעונים שלא מחלו ולא התפייסו והגבעונים לא מבני ישראל המה".

8. הלכות אבל פרק יד,ב: "שכר לוייה מרובה מן הכל והוא חוק שחוקק אברהם אבינו ודרך שהחסד שנהגו בה וכו'".

נמצא שהרמב"ם מעיד כמאה עדים שתכונות גרועות כמו אכזריות, עזות פנים מצויות אצל עכו"ם, ותכונות אלו נעשו כטבע ומועברים בירושה לדור הבא, ואין מידות אלו מצויות אצל זרעו של אברהם אבינו. אלא לנו יש תכונות מעולות בתכלית המעלות כגון רחמנות, גומלי חסד, והתכונות אלא סימני היכר של האומה הישראלית, המועברת מדור דור. ויש להקשות לכן כמו שהקשה כבודו הלא אנו מוצאים שגם דתן ואבירם היו עזי פנים כלפי משה, וגם אכזרים ורשעים כמו שנאמר "ושני אנשים עברים נצים ויאמר

לרשע למה תכה רעך". ומפרש רש"י שמדובר בדתן ואבירם. והתורה מכנה אותם "רשע" ועוד כתוב "וישלח משה לקרוא לדתן ואבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה וכו'" הרי התורה מעידה שהיו מיוחסים ומזרע אברהם ואע"פ כן עזי פנים ורשעים. וכך אנו מוצאים שגם בין מלכי יהודה וישראל, וביניהם מיוחסים, שהיו אכזרים, והרגו נביאי ה', והתעללו בהם.

ואין לומר שיש הבדל בין אפיקורסות של קורח ועדתו (ובעצם גם דתן ואבירם) ובין תכונות אנושיות כמו אכזריות ועזות פנים. שאפיקורסות תלויה בדעות פסולות, אבל מידת האכזריות ועזות פנים הם מידות שהן מידות של תולדה וירושה. שהרי הרמב"ם משתמש כמעט באותם המלים כאשר מתאר באגרת תימן את ענין האמונה במעמד הר סיני וקובע שאמונה זו נעשית נחלת כל הדורות (וראה גם הלכות מלכים פרק י', הלכה ג'), בדיוק כמו שמתאר את תכונות של זרעו של אברהם אבינו. ז.א. אמונה במעמד הר סיני, ובתורת משה ותכונות של רחמנים כישנים וגומלי חסדים כל אלו נעשו כטבע שני לאומה הישראלית, מה עוד שהרמב"ם מוסיף שהקב"ה בכבודו ובעצמו "השפיע להם הקב"ה טובת התורה וכו'".

ולכאורה השאלה חמורה. שהרי אנו עדים שלא כל יהודי מיוחס יש לו מידת הרחמנות. וכמו כן אנו עדים שיש גם בין הגויים אנשים שהם רחמנים, גומלי חסדים וביניהם שהצילו יהודים מן הנאצים ימ"ש על אף סיכון חייהם. ואם נאמר שתכונות אלו בין אם הם באמונה ובין אם הם במידות טובות נעשים כטבע, ואין לשנותם, א"כ בטלנו חלק הגדול בבחירה החופשית ושכר ועונש, וזה עקרון בדתנו הקדושה. ומה יועילו לנו כל לימודי המוסר של חכמינו בעלי המוסר, ומה יועילו כל האזהרות בתורה כגון ועשית הישר והטוב? בהכרח יש לומר שיש לחלק בין תכונות כלליות שבאו כתוצאה ממסורת וירושה וחנוך

של דורות ובין בחירה של כל אדם היחיד והמיוחד. דרכי התורה והמוסר משפיעים על האדם, על היחיד, ובאמצעותם הוא יכול להתגבר במקצת על תכונות רעות שעם אלו הוא נולד או קבל כירושה, וגם ינחיל אותם בחלקם לדורות הבאים. אבל אנו רואים בחוש שאומה הישראלית בכללותה מתנהגת אחרת מאשר יתר האומות. בני ישראל כאומה יש להם נטיה לדרך האמת והם יותר רחמניים, יותר בעלי צדקה מאשר אומות אחרות שאינם מזרע אברהם, וגם לא עברו את כל התהליך של דורות של חנוך בתורה ובמצוות. [וגם מאמין יותר, כמו שאנו עדים שאפילו אחרי השואה הנוראה גברה האמונה]. אין זה בא להוכיח אמנם שהיהודי הפרטי, היחיד, שגם הוא מזרע אברהם לא יכול להיות כופר ולא מאמין, או שאין בו ממדת האכזריות ועזות הפנים.

הבחירה לא נשללה מן היחיד, בין אם הוא מן הגויים ובין אם הוא מישראל. אלא כל בחירה היא לפי מצבו וגדלותו של האיש בזמן הבחירה. אבל אין שוני באופן עקרוני בבחירה החופשית בין משה רבנו עליו השלום, ודרגתו הגבוהה הרוחנית והנפשית, ובין כל יחיד ויחיד. בחירה תמיד היא בחירה בין שתיים או יותר אפשרויות. מישור הבחירה מותנה ומוכתב מכל ההיסטוריה של ההתפתחות של האדם, מכל תהליך החיים ומכל הבחירות הקודמות שלו עד נקודת הבחירה, וגם באיזה מידה תכונות אלו הן מירושה. כל אחד לפי רמתו הרוחנית והשכלית. ומשה רבנו בחר מרמתו הגבוהה ואנו מרמה נמוכה יותר אבל עצם תהליך הבחירה הוא שווה. אם נסתכל אבל על כל האומה בכללותה נראה שכל אומה ואומה כתוצאה מהשתלשלות ההסטורית, התורשה של ההשתלשלות האלו, יש לה אופי מסויים ולפי מסורתה, ולכן זה מתבטא גם במידה של התנהגות שונה. ובזה מתורצת במקצת תמיהתו של כבודו על הרמב"ם. וכו'...

מוצאי שבת פרשת שמני תשמ"ז

לכבוד הרב מור"ר שולזינגר שליט"א

בני ברק

אחדשה"ט: בשבת ראיתי בספרו פניני רבנו יחזקאל בסימן ח, דף עד מה שכתב על אודות "שאלה גדולה של רבנו יחזקאל זצוק"ל בסוגיא דגר קטן מטבילין אותו על דעת בית דין".

ותורף שאלת הגאון מבוסס על מה שכתבו בתוספות כתובות יא, א ד"ה אמר רב הונא גר קטן וכו'.

ובתוס' שם: "משום דזכות הוא, ותימא דהא זכי' הוי מטעם שליחות, וא"כ היאך זכין לקטן, והלא אין שליחות לקטן, ועוד דאכתי עכו"ם הוא? ונראה לר"י דהכא נמי דזכין לו מדרבנן. וא"ת היכי הוי גר מדרבנן, ושרינן לי' בבית ישראל, וקדושי' קידושינן, הא מן התורה עכו"ם הוא? וי"ל דקסבר כמ"ד דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בקום ועשה".

ועל זה שאל הגאון הרב אברמסקי זצוק"ל שיוצא שלפי דברי תוס' שהגר הוא גר מדרבנן, אפילו כשיגדיל ישאר גר מדרבנן, ז"א מדין תורה הוא גוי גמור. וכבר הקשו הטורי אבן (מגילה כד, א) וגם רעק"א (תשובות תנינא ס' קנג) על הדין שסומא פטור מן המצוות אבל חייב בהן מדרבנן, כדי שלא יהיה כמו גוי גמור. א"כ כל החיוב בסומא הוא רק מדרבנן, אבל מצד שני הכח של חכמים של איסורי דרבנן נובע מן הלאו של "לא תסור", א"נ מן הפסוק "שאל אביך ויגדך" (שבת כג, א). אבל עצם חיוב זה הוא רק על אדם שהוא מחוייב איסור לאו זה או עשה זה, כשהוא מזהר מן התורה. ומכיון שסומא אינו בכלל חיוב של איסורי תורה וא"כ איך יחולו עליו דיני דרבנן וגזירותיהן "הואיל ואינו מצווה כל עיקר דהני קראי גופייהו דנפקא לן מה דמצווה לשמע דברי חכמים".

ואותה השאלה לכן יש לשאול על גר קטן

שהוא נשאר גר מדרבנן אפילו כשיגדיל "...איך אפשר לחייבו מדרבנן כשאינו עומד כלל מן התורה תחת מרותם של חכמים". והגאון בעל חזון יחזקאל נשאר בצ"ע. וכבודו פלפל בזה ונשאר בצ"ע.

הטורי אבן עצמו מתרץ קושיתו בענין סומא שרב יהודה הפוטר את הסומא ממצוות, פוטר אותו רק ממצוות עשה של התורה ולא הוי בקום ועשה, אבל במצוות לא תעשה הסומא חייב מה"ת, וא"כ חלו עליו כל תקנות וגזרות דרבנן שהרי מזהר הוא מלאו לא תסור.

לפי תירוצו של הטורי אבן יש נפקא מינא גדול בין לימוד מפסוק "לא תסור" ובין הלימוד מפסוק "שאל אביך ויגדך" שהוא מצוה חיובית. במצוות חיוביות הרי לפי דבריו הסומא פטור, ולפי זה נשאר קושיתו של הטורי אבן. אלא גם לשיטת הרמב"ם שלמד מרות חכמים מפסוק אחר "אשר יאמר לך תעשה" וכו' [נהלכות ברכות פרק יא, הלכה ג, וראה שם הכסף משנה שרצה להוכיח שהרמב"ם פסק כמו רב אויאי]. נשאר תמיהתו של הטורי אבן שהרי זו גם רק אזהרה חיובית.

על כל פנים אפילו אם נקבל תירוצו של הטורי אבן נשאר קושיתו של הגאון בעל חזון יחזקאל, שהרי הוא גוי גמור ופטור הן ממצוות עשה וממצוות לא תעשה, אבל חיובו רק מדרבנן ומאפה חלה עליו מרות של חכמינו.

נראה לי שקושית הטורי אבן ליתא מעיקרא: יש להבדיל בין מי שחל עליו כל מצוות התורה בכללותה אלא שהתורה פטרה אותו מלקיים אותן בחלקו או בכללותו, ובין שאין בכלל חלות של המצוות עליו ומהתחלה. סומא באופן עקרוני חלו עליו מצוות התורה כיהודי אלא התורה פטרה אותו מכיון שיש לו פסול טכני ז.א. שהוא סומא, אבל התורה לא פטרה אותו מחיוב של לא תסור או משאל אביך ויגדך, או לפי שיטת הרמב"ם אשר יאמר לך תעשה, מה שאין כך

גר קטן הרי עליו אף פעם לא חלו מצוות התורה והוא נשאר גוי מדאורייתא, ורק עכשיו רוצים חכמים להכנסו למצוות מדרבנן א"כ אף פעם לא היתה חלות של מצוות התורה. אם כן נשאת השאלה באיזה כח יחייבו חכמינו את הגר לשמור על גזרותיהם כאשר אין חלות של איסור לאו של לא תסור.

בהכרח י"ל שלחכמים יש שני סוגי סמכויות. סמכות אחת נובעת מלאו לא תסור או משאל אביך ויגדך והיא הסמכות שאנו צריכים לשמור על גזירות דרבנן, וזו הסמכות נופלת על כל בן ברית שמחוייב באופן עקרוני כל מצוות מן התורה משום שהחורה הזהירה אותו בהר סיני לשמוע לחכמים. סמכות זו אינה חלה על גר קטן מדרבנן אפילו כשיגדל, שהרי יכול לפי רב הראשונים למחות אפילו כשמטבילים אותו על דעת בית דין (ראה כתובות יא, א שם רש"י, ריטב"א, הרשב"א ועוד). והחולקים שיטת הר"ן בשם הרמב"ן וראה גם רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק טו, הלכה כו ועוד). וקשה לומר שאם יהיה חייב באיסור לאו של לא תסור שאפשר לבטל סמכות זו על ידי ביטול של גירות. ויש לחכמים סמכות שונה לגמרי ונוספת להפוך נוכרי לגר ולחייב אותו לשמור את מצוות התורה [אלא סמכות הזו היא מדרבנן ולא מדאורייתא אלא אחרי שנעשה גר הוא כמו יהודי לכל דבר ולא מדרבנן] וסמכות זו מוקנית לבית דין לפי שיקול דעתם ומטבילים לגר קטן לכן על פי דעת בית דין. ולכן מכיון שהסמכות זו היא בלי שיקול דעת של גר הקטן, שהרי אין לו דעת, הרי הוא יכול למחות ונשאת לו הזכות לכפור בסמכות ובזכות של טבילה לשם גירות. אבל אם הסמכות זו היתה כופה עליו שיהיה גר מדאורייתא ז.א. (שמעשה הגירות מדאורייתא) או שיחול עליו מדאורייתא לאו לא תסור א"כ אין ביכולתו כבר למחות. ומכיון שזו זכות כוללת שאינה נובעת מאיסור לא תסור מתורצת בזה קושית הגאון בעל חזון יחזקאל ונראים לי הדברים פשוט וכו'...

והשי"ת יעזור ויצליח דרכו, בתורה וביר"ש וכל טוב לכבודו,

זאב לב

מכתב ג'

הערות על ספר באר מרים על הלכות מלכים בע"ה ח' טבת תשמ"ה

לכבוד הרב דוד יצחק מן שליט"א
ראש ישיבת כנסת יחזקיהו
כפר חסידים

אחדשה"ט, גיסי הר"ר יעקב פלדהיים נ"י, הראה לי את ספרו החדש על הלכות מלכים שמכונה בשם "באר מרים". ואני מלא השתוממות על בקיאותו והיקף עבודתו. עברתי רק ברפרוף על כמה סעיפים, ואני כותב את הערותי אלו מחדושים שחדשתי כשלמדתי הלכות מלכים ובחלקם החדושים תואמים מה שכתב כבודו בספרו.

פרק א הלכה א: שלש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ: למנות להן מלך שנאמר שום תשים עליך מלך, ולהכרית זרעו של עמלק שנאמר תמחה את זכר עמלק ולבנות בית הבחירה שנאמר לשכנו תדרשו ובאת שמה וכו'...

ועיין שם בקושית הכסף משנה ודברי הלחם משנה ויתר נושאי כליו ולכאורה יש סתירה מה שכתב הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פרק א, הלכה ה': "מצוות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבין בו קרבנות כו' שנאמר ועשו לי מקדש". ומעין זה כתב הרמב"ם בספר המצוות. וקשה למה כתב כאן שהמצווה מן הפסוק "לשכנו תדרשו ובאת שמה" ובהלכות בית הבחירה מפסוק "ועשו לי מקדש". ותירוצו של הלחם משנה דחוק מאוד. וגם לפי תירוצו נשאת הקושיא למה העדיף הרמב"ם כאן פסוק אחר מה עוד שלא מובא לימוד זה בש"ס. ואין זה טבעו של הנשר הגדול להביא פסוקים מעצמו בלי מקור

לגוף המצוות אלא אם יאמר "יראה לי", או במקרה שזה לימוד צדדי אבל לא לגוף של מצוה. ויש לי עוד קושיות רבות על דברי הלחם משנה.

אלא כבודו רצה לתרץ סתירה זו ולומר שהרמב"ם בהלכות מלכים הביא את הפסוק משכנו תדרשו משום שחיוב של בנין בית המקדש בירושלים כבנין עולמים, ומצוה זו מוטלת על המלך, אבל בנין לא קבוע כגון שילה לומדים בפסוק ועשו לי מקדש, וזה בהלכות בית הבחירה. ורק מצוות המוטלות על המלך מובאות כאן, וכבודו פלפל באריכות אם בנין בית קבוע מצותו על הצבור או רק על המלך, ומסיק שהמצוה היא רק על המלך עיין שם.

אלא לי אין הדבר מחוור כלל. שהרי חידושו לא משמע מלשונו של הרמב"ם. שהרי משמע ששלש המצוות הן בלתי תלויות ונפרדות חוץ מגורם הזמן שמכתיב את הסדר מתי חל הבצוע של המצוה. ואם נאמר שכל שלש המצוות חלות על המלך, א"כ חסר העיקר מן הספר. והרמב"ם היה צריך לכתוב "מצוות עשה למנות מלך שנאמר וכו' ואלו המצוות מוטלות על המלך מחית עמלק ובנין בית המקדש". שהרי זה עיקר החידוש לפי דבריו.

לכן נראה לי שעיקר מצוות עשה היא באמת כמו שכתוב בהלכות בית הבחירה וזו "מצוה עשה לעשות בית לה'" וכאן בהלכות מלכים הרמב"ם בכלל לא מנה בנין בית המקדש כמצוה עשה. [והוא ראייה שבמנין המצוות בהתחלת הספר הרמב"ם מזכיר רק מצוה למנות מלך בישראל אבל אינו מזכיר בנין בית המקדש]. ובהלכות מלכים הוא מנה דבר טכני שבמצוה אבל לא מצוה עשה, ז.א. המצוה להעתיק את בנין הארץ, בית מקדש ארעי למקומו הקבוע, אחרי שיתמנה מלך ויבסס את המלוכה, ויכרית את זרע עמלק, ז.א. כאשר המצב הפוליטי יאפשר בניית בית קבוע במקום קבוע בירושלים.

ואין לשאול מהלכות מלכים פרק יא, א שלכאורה יש ראייה הפוכה, שכתב הרמב"ם "המלך המשיח וכו'... ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל וכו'". ומשמע לכאורה שזה תפקידו של מלך המשיח וא"כ בכל הזמנים בנין בית עולמים הוא חובה המוטלת על המלך.

אין להביא ראייה משם, משום שבנין בית עולמים על ידי מלך המשיח בא רק כסימן שהוא באמת המלך המשיח בודאות כמו שכתב הרמב"ם בעצמו בהלכה ד': "אם עשה והצליח ובנה המקדש במקומו ויקבץ נדחי ישראל הרי זה משיח בודאי".

לכן נראה לי שהרמב"ם הביא מקור אחר והוא בספרי פרשת ראה יב, ט לפסוקו לשכנו תדרשו ובאת שמה. כתוב אחד אומר באחד שעריך וכתוב אחר אומר בכל שבטיכם. באחד שעריך זו שילה ובכל שבטיכם זו ירושלים. רבי יהודה אומר כסף מכל שבטיכם והמקום משבט אחד. והמחלוקת בין חכמים לרבי יהודה תלויה במחלוקת אם נתחלקה ירושלים לשבטים או לא נתחלקה לשבטים. (מגילה כו, יומא יב). הרמב"ם פסק שירושלים נתחלקה לשבטים ולכן הפסוק "בכל שבטיכם לשום עת שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה" מדבר רק על ירושלים ועל בית העולמים בירושלים.

לפי זה מבואר מקורו של הרמב"ם שיש מצווה המוטלת על כלל ישראל ליצור מקום קבוע לבית עולמים בירושלים, במקום ידוע, ומצוה זו נצטוו בכניסתם לארץ במקום ששייך לשבטים, ואולי כדי למנוע שמצב ארעי כמו שילה ונוב שלא יהפכו למצב קבוע, וזה רק אחרי שנמשח מלך לישראל.

פרק א, הלכה ז: "כשמעמידן המלך מושחין אותו בשמן המשחה שנאמר ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו ומאחר שמושחין המלך הרי זה זוכה לו ולבניו עד עולם שמלכות ירושה שנאמר למען יאריך

ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל וכו'".

כבודו דן באריכות באיזו מידה דין ירושה תלוי במשיחה, שהרי מלך בן מלך אינו זקוק למשיחה שמלכות ירושה היא. וגם אני הארכתי בדן זה במקום אחר. וראה דברי האחרונים כגון שו"ת חתם סופר או"ח יב,יג, נודע ביהודה חו"צ א, אבני נזר יד ס' שיג שיד ועוד.

אלא קצת קשה ממה שאיתא בהוריות יא,ב ובהוריות ה,ב, מפני מה משחו את שלמה מפני המחלוקת של אדוניה וכו' ולכאורה מה מועילה משיחה זו, הרי המשיחה הראשונה קיימת ומועילה לו ולבניו עד עולם, ומלך בן מלך אין צורך במשיחה. וגם כבודו הקשה מגמרא זו. וכבודו העיר בענין זה וכתב שזה תלוי אם בן מלך ראוי או לא ועוד רוצה לחלק בין דין ירושה ודין נחלה.

נראה לי שהגמרא מעידה שיש שני סוגי משיחה. יש משיחה שמושחים אותו למלך וכל השררה נובעת ממשיחה זו ועוברת בירושה מדור דור כפוף לתנאים מסויימים. אלא המשיחה בהוריות היא נובעת ממצב של מחלוקת. ואין היא קשורה לירושה ולשררה הנובעת מירושה אלא כל תפקידה של משיחה זו להראות לעם שיראו וישמעו ויכירו שהוא המלך המשותח ולא אחר והוא בחיר ה' ופשוט ודו"ק.

פרק ה' הלכה ח': נראה לי שאם כבש ארץ מצרים מלך ישראל על פי בית דין שהיא מותרת ולא הזהירה אלא לשוב לה יחידים או לשכון בה והיא ביד עכו"ם מסני שמעשיה מקולקלים יותר מאשר ארצות שנאמר "כמעשה ארץ מצרים".

ראה שם פירוש הרדב"ז שהביא מקור לרמב"ם מירושלמי (סנהדרין פרק י הלכה דלא יוסיפון לשוב) "שישיבה אין אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה ולפרקמטיה ולכיבוש הארץ". וקשה לי שהרי הרמב"ם כתב "יראה לי" ובכל מקום שכתב הרמב"ם יראה לי אין

לו מקור מבבלי או ירושלמי או ספרי, או ספרא או מכילתא, ואיך לא ידע מקור של הירושלמי, ועוד קשה שההוכחה מירושלמי אינה מוחלטת. שמתוך הירושלמי משמע שהתעסקות זמנית מותרת כגון סחורה ופרקמטיא וכיבוש הארץ וכשביל זה מותר לחזור, אבל אין הוכחה מן הירושלמי שמותר להשתקע בה אחרי הכיבוש וצ"ע.

ועוד קשה מה רצה הרמב"ם להשמיע לנו מן הפסוק "כמעשה ארץ מצרים". ולא נראה שרצה לומר שזה הטעם למה יחידים אסורים להשתקע במצרים משום שמעשי מצרים מקולקלים הם. שאם כן שמעשי מצרים מתוקנים יהיה מותר להשתקע שם ולא שמענו שיש היתר כזה. ועוד קשה שאין קשר בין הפסוק לרישא של ההלכה שמלך מותר לו לכבוש את מצרים על פי בית דין, והרי זה עיקר החידוש.

נראה לי שסיפא של הפסוק מוכיח את עיקר טענת הרמב"ם, את עיקר הדין שמותר להשתקע על פי כיבוש מלך על פי בית דין. הפסוק השלם הוא "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו". ומפרש"י "שאותם העממים שכבשו ישראל מקולקלים יותר מכולם". ז.א. שמעשי ארץ כנען מקולקלים עוד יותר מאלו של ארץ מצרים. מורה לנו הפסוק, שאע"פ שארץ כנען מושחתת ביותר, הקב"ה מבטיח שהוא יביא את עמו שמה. שהרי כתוב "אשר אני מביא אתכם שמה" ורק מזהיר שכמעשה ארץ כנען לא תעשו פירוש שקלקול מעשה התושבים הוא מעכב בדרך כלל כיבוש הארץ, אבל כשהקב"ה מביא אותם, ז.א. אם זה נעשה כציווי ה' או על פי דעתו אין זה מונע בכלל בכיבוש הארץ, (על אף השחתת המידות של התושבים).

ולפי זה מפורשים דברי הרמב"ם. ליחידים תמיד אסור לשוב לארץ מצרים או לשכון בה שהרי התורה אסרה זאת. אבל לצבור, ז.א. למלך שכובש ארץ מצרים על דעת בית דין,

אין לו דין של יחיד, ומותר לו לחזור ולשכון
שם אחרי הכיבוש. שהרי מעשי מצרים
מקולקלים אינם מניעה לחזור אלא רק ליחיד.
והא ראייה שגם ארץ כנען שמעשיה מקולקלים
ביותר וה' הבטיח "אני אביא אתכם שמה",
ולכן גם למצרים מותר לחזור על פי מלך ולפי
דעת בית דין. שזה על פי דעת הקב"ה.

לפי זה אין כאן ראייה מבבלי או מירושלמי
אלא הרמב"ם כטבעו מפרש טעמו של קרא
כגון בהלכות ערכין וחרמים פרק ו הלכה ל'
לב "יראה לי שאע"פ שאין אדם מקדיש דבר
שלא בא לעולם אם אמר הרי עלי להקדישו

הרי זה חייב להקדישו וכו'... ראייה לדבר זה
מה שאמר יעקב אבינו וכל אשר תתן לי עשר
אעשרנו לך ונאמר אשר נדרת לי שם נדר
וכו'... "וגם כאן כתב הרמב"ם יראה לי משום
שאיין מקור לדין זה אלא רק הוא מפרש את
משמעות הפסוק וכו'...

ויש לי הערות נוספות אלא באתי רק לעורר
כמה דברים אחרי שהתבוננתי במקצת ונהניתי
כל כך מספרו.

בכבוד רב,

זאב בן נחום הלוי לב